

НАУЧНИ ИНТЕРВЈУ СА МУХАРЕМОМ БАЗДУЉЕМ

Данас је углавном питање о идентитету као цјеловитости сваке личности, самосвијести, питања „ко сам ја”, табу тема, и ако сви говоре само о томе. Међутим питати некога директно да идентификује свој идентитет је неприхватљиво, чак и непристојно. Али пошто је ово разговор о идентитету, морам те питати како ти идентификујеш себе? Рецимо, много волим Мешу Селимовића и то како он категорише себе као Србина, муслимана и атеисту, данас чини ми се да не постоји.

Ја се углавном не изјашњавам. Два-три пута ме качио попис становништва, обично сам та идентитетска питања прескакао, зато што су у суштини постала компликована, не сама по себи, већ зато што се сваки од тих исказа тумачи, не из перспективе самог исказа, већ из перспективе онога ко га тумачи. Када сам имао 14 година Југославија се распала, тај југословенски идентитет, због моје породичне ситуације, ми је био и довољно близак и довољно широк, добар да се у њега уклопим. А што се тиче језике, кад сам ишао у основну школу тај се предмет звао српско-хрватски, онда се то кренуло сужавати на један начин, нарочито је то било погубно током рата гдје те нико заиста није питао како се осјећаш него је твоја судбина зависила од тога како те други сврстају. Што каже Сартр: „Јевреј је онај кога други људи сматрају Јеврејом”, значи ти себе можеш сматрати како хоћеш, али у тим ситуацијама обично је нека врста вањског елемента, попут имена или поријекла, јача од твог интимног осјећања.

Кад си већ поменула Мешу Селимовића, то сам пар пута јавно говорио, да се у контексту књижевне припадности осјећам као дио српске књижевности, али у смислу етничког поријекла, ту такође немам никакав проблем. Више имам проблем са овим данашњим дневнополитичким сужавањем које је повезано искључиво са тим моментом да се почело потпуно изједначавати српство и православље, што није увијек било. Доста тих босанско-муслиманских писаца као рецимо Меша, Скендер Куленовић или Изет Сарајлић, можда осим Мака Диздара који се у том смислу

сматра дијелом хрватске књижевности, су се заправо сматрали дијелом српске књижевности. Тако да у том смислу нека традиција постоји, која је мени блиска и на коју могу да се наставим.

А по вјероисповјести?

Ја бих рекао да сам муслимански атеста. Али знаш како – ни атеизам није увијек чист. Нисам никада практиковао вјеру у ритуалном смислу, међутим културолошки се осјећам муслиманом. То су неке ствари које купиш од дјетињства и које те потом формирају. Превео сам један текст америчког писца Дејвида Фостера Воласа гдје она каже: „Сви вјерују, само је питање у шта”. Неко вјерује у свој физички изглед, неко вјерује у памет, неко у богатство...

Како ти видиш богумилски покрет? Имамо јако мало историјских података о њима, прилично контраверзних, а опет оставили су траг.

Што се тиче богумила то је једна историјска тема која је, као што си рекла, доста контраверзна. Сами богумили су заправо бугарски феномен који се онда по екстензији преносио. Вјероватно је историјски то најтачније назвати „црква босанска”. Пази, имала си такозване патарене у Лонгобардији око данашњег Милана, имала си Албигенезе и Катаре у данашњој Француској. То је један јеретички талас који се у једном моменту појавио, и који вјероватно ако би сад ушли у дубине, има сличну генезу као оно због чега ће касније доћи до протестантизма као таквог. Људи почињу осјећати да су званичне црквене структуре, нарочито у католичкој цркви корумпирани и затим долази до покушаја враћања на изворно хришћанство. Оно што је заиста историјски потврђено је да су у Босни постојали хришћани који нису пристајали на Ватикански ауторитет. Имамо тај чувени догађај када папа шаље свог изасланика Ивана Казамариса на Билино поље код Зенице гдје се тада Кулин бан по једним изворима заиста покајао и прихватио римокатолицизам, а по другим је то урадио само као неко Потемкиново село, привидно. И ми имамо заиста кроз 12. и 13. вијек да када иду мађарски краљеви на Босну то се представља као крсташки ратови. Постоји нека идеја да једна јеретичка група у Босни доста присутна и све до освајања Турског она је ту јака. Постојала је теорија коју су неки историчари из 19. вијека заступали да је, заправо, за разлику од других дјелова балканских хришћанских земаља, да је велики проценат конверзије на ислам у Босни последица те богумилске идеје. Међутим, модерна историја је ипак ближа идеји да је то мит и да је то једна врста поједностављивања. Испоставило се да су у једнаком броју на ислам прелазили и богумили, али и католици и православни, у зависности од разних привилегија које су добијали. Али постоји та потреба, првенствено у саморазумијевању људи, да чак и ако је то био мит, има неки континуитет. Као код сваког човјека што је потребан континуитет у животу од кад се роди – да би био он. Тако је и народу јако важна нека идеја и нарација о

самом народу. Оно што каже Меша у Дервишу и смрти: „Као рукавац што га бујица одвојила од мајке ријеке, сувише мален да буде језеро, сувише велики да га земља упије.” Тешко да можемо темељити нацију на идеји издаје, били смо хришћани, па смо одустали, сад смо нешто друго. Много је лакше рећи ми смо били богумили који су ту 300 година свакако били угрожени од самог хришћанства, и затим смо ми у исламу нашли неку своју нову нишу гдје ћемо бити различити и од једних и од других.

Како се баш бошњачки идентитет темељи на идеји једне хришћанске секте?

Ислам исто тако извире из истог супстрата религијског као и хришћанство и јудаизам. У Курану имаш и Исуса и Марију и Јована Крститеља. Постоји код путописаца турских који пролазе кроз Босну и сусрећу људе који су прешли на ислам, бивше богумиле, код којих се у понашању и даље налазе супстрати хришћанства. Они су номинално муслимани, али и даље обиљежавају неке хришћанске празнике или пију алкохол. На примјер имамо у Дервишу и смрти тај момемант када се муслиманке умивају на Ђурђевдан. Затим имамо код муслимана у Босни, нарочито по селима, страшан табу да се хлеб не ставља на под, док рецимо код неких муслимана на Истоку је то потпуно незамисливо. Такође, код муслимана не постоји светиња гробља, муслимани не иду прецима на гробље, не носе цвијеће. Код нас за Бајрам имаш обичај да се носи цвијеће на гробље. У нашим религијама на Балкану постоји нешто што антрополози зову „инфилтрација”, као што и хришћанство у Босни посједује неке муслиманске инфилтрације. Рецимо обичај да се људи сазувају прије уласка у кућу је муслимански, а имају га и хришћани у Босни.

Занимљиво је то преплитање вјере и нације. Тешко је одредити шта припада националној, а шта вјерској културној баштини. Враћам се на ону опаску с почетка разговора како је дошло до тог сужавања, па сада имамо рецимо ту ситуацију да су српство и православље изједначени?

Моја фамилија с очеве стране је из Дувна (близу границе с Хрватском), док је мамина фамилија из Фоче. У то доба, непосредно после Другог светског рата, када није било могућности да се људи изјашњавају као муслимани моја се фамилија с очеве стране изјашњавала као Хрвати, а с мајчине стране као Срби. То је опет потпуна мимикрија зато што су се изјашњавали као већина људи у том крају. Не знам да ли знаш тај податак, помало анегдоталан, али дио муслимана се у Краљевини Југославији изјашњавао као Словенци јер су били помијешани са Србима и Хрватима, а нису се тако идентификовали, већ су просто хтјели да се одреде другачије. Сад из те потребе за континуитетом имаш једну бизарну ситуацију да у неком типичном уџбенику данас у Сарајеву се као позитивци наводе и последњи босански краљ Стјепан Томашевић и Мехмет Фатих султан освајач, иако је Мехмет Фатих убио Стјепана. Значи имаш двојицу људи који су били смртни непријатељи до те мјере

да је један убио другог, али из ове перспективе данашње они су обојица преци бошњачког идентитета. Сада када би улазили дубље видјели би да је читав богумилски мит исконструисан од стране Бењамина Калаја и аустроугарских власти у Босни на почетку окупације јер њима је било јако важно да то становништво у Босни не буде српски орјентисано јер би им то политички правило велики проблем. Србија је већ препозната као аустројски непријатељ, а оформила се српска струја у Војводини и Хрватској, са Србима у Босни створио би се један јак фронт и то би представљало велики унутрашњи проблем.

Прије пар година сам писао текст под називом Може ли Србин бити муслиман? Ту има једна прича о човјеку који је био код Драже у штабу, како свештеник оће да га покристи. Он пита: „Што би ти мене крстио?“, „Па да се вратиш вјери праједовској“, на шта он одговара: „И мени и теби је праједовска вјера Перун“. Зато су мени те нације као што је Њемачка или Албанија, гдје је језик јача кохезиона структура него вјера, боље. Наша највећа трагедија, којом се баве сви велики умови од Његоша до Меше Селимовића, јесте та врста религијске подијељености. А она се може схватати као богатство.

Враћам се опет на тај однос богумила и бошњака. Занимљиво је да бошњаци не везују богумилство искључиво за ислам, већ да су и православни и католици са простора Босне такође тог поријекла.

Калајева идеја је била та да се утемељи босанска нација која би била независна и гдје су потомци богумила и православци и католици. Мени се чини, нарочито као последица овог рата деведесетих, да се заиста од те амбиције, осим можда код неких људи са утопијским фантазијама, одустало. Јер ипак прихватање хрватске и српске националне идеје од практично свих католика и православних у Босни, то чини немогућим. Да би се заиста говорило озбиљно о томе, мораш да имаш и Босанску православну цркву која би била независна. Ти чак имаш данас у хрватској историографији потпуно одбацивање идеје о богумилима, гдје они тврде да су одувијек били католици, само нису били под папом. Из бошњачке перспективе богумили се проглашавају као неким прецима, а из српске и хрватске углавном као једном јеретичком, непостојећом скупином.

Каими-баба, шејх из Босне, аутор суфијске поезије на османском језику из 17. вијека помиње богумиле, односно Богу миле, али није јасна на шта се ту односи.

Нисам се нешто професионално бавио тиме. Ту су неки људи који су били свјесни свог поријекла али су ту умјетничку и пјесничку амбицију остваривали пишући на великим орјенталним језицима. Рецимо чувени турски путописац Евлија Челебија кад долази на Балкан он такође потенцира богумиле. Просто постоји у једној усменој традицији као једно објашњење тог великог преласка на ислам. Тога је било свугдје на Балкану,

дио становништва је прелазио на ту условно речено влдајућу вјеру, али процентуално највише се то дешавало у Босни. Зато је та прича о богу-милима била згодна као објашњење зашто је то тако. Сигурно да она јесте дјелимично објашњење, али није потпуно.

Када се каже да је Бајрам стари бошњачки празник, на шта се тачно мисли? Постоје ли Бошњаци без ислама, или другим ријечима, ако Србин прими ислам, да ли по савременом доминантном мишљењу постаје Бошњак или ако Бошњак пређе у православље, да ли постаје Србин?

То је одлично питање и то заправо показује колико је код нас у последњих 15–20 година нација изједначена с вјером. Имаш у јавном животу у Сарајеву неколико људи, православних, који су прихватили ислам. Али видиш, он није био перципиран у јавности Сарајева као Србин који је прихватио ислам, нити је он себе гледао тако, већ је он бивао у свом саморазумијевању, а и у разумијевању других људи аутоматски Бошњак. Имш чак и апсурдније ствари – да човјек рођени Београђанин, нема никакве везе с Босном, примио је ислам и узео неко арапско име, ито тако и њега сада доживљавају као Бошњака. Мени се чини да Бошњаци који су прихватили православље, барем оие што их ја знам, да су се они осјећали као Срби и раније. Они су могли да буду Срби и без преласка у православље, јер данас имаш сигнификантан број, који није превелики, али није ни мали, да су по вјерској припадности муслимани, а националној Срби. Писао сам често о томе, на европском нивоу, због ових ратова деведесетих, људи често желе да у темељ српске националне идеологије убаце неку врсту непријатељства према исламу, али то није истина. Прва европска земља која је ислам изједначила са хришћанством је Србија указом кнеза Михаила 1868. Имаш и ту причу о муслиманској јединици из Новог Пазара која је тамо код позоришта бранила Београд од Аустро-угарске. У Балканским ратовима кад се гледа начин на који су четири земље учествовале – Србија, Црна Гора, Бугарска и Грчка, остало је забиљежено да се српска војска најцивилизованије понашала када су улазили на територије гдје је живјело муслиманско становништво. Историја никада није једнозначна, увијек постоји питање традиције коју ти дираш. У том смислу заиста мислим да, говорећи политички коректним рјечником, у односу Бошњака и Срба, или православних и муслимана, имамо безброј лијепих примјера на које можемо да се наслонимо. Рецимо примјер муфтије Курта у Тузли који се спријечио усташки масакр Срба.

Адил Зулфикарпашић – трансформација националног имена из Муслиман у Бошњак.

Врло комплексна тема. Адил Зулфикарпашић је из једне јако угледне, богате, старе фочанске породице и он је био партизан у Другом свјетском рату. Међутим, у једном моменту он одустаје од комунистичке идеологије и одлази у Швајцарску гдје узима политички азил. У Цириху оснива једну невладину организацију која се звала Бошњачки институт, и још у

вријеме док у Југославији не постоји идеја прихватања муслимана као засебне нације, он има идеју о стварању Бошњака, и што је јако занимљиво, све вријеме је у контакту са српском и хрватском миграцијом. Они сви имају идеју да се прави нека демократска Југославија кад комунизам падне. Комунизам је пао, он се враћа у Сарајево као јако богат човјек, са везама у свијету, и он се прикључује странци Демократске акције и Алији Изатбеговићу мислећи да он својим искуством, новцем, образовањем, поријеклом може ту да доминира над Алијом, који је у том тренутку бивши правник неке мале фирме и не може ни по чему да се мјери са Адилом. Међутим, таленат за политику је донекле и таленат за сплеткарење, тако у једном моменту Зулфикарпашић који има много бољи политички инстинкт схвата да је погубно у Босни да не постоји неки споразум између муслимана и Срба. Хрвата је у Босни много мање и углавном живе сви на једној територији западне БиХ, гдје чак ни нема Срба и муслимана. Он склапа споразум са Радованом Караџићем, а на неки начин и Милошевићем о тој идеји да остане Босна у Југославији гдје би муслимани били други најбројнији народ после Срба и да први предсједник буде Изатбеговић. Након тога, нико не зна тачно зашто и како, Алија се повлачи из те приче. Ту долази до лома између њега и Адила, и Адил оснива своју странку. То је занимљиво јер Адил је први који уноси то име, још деведесетих, док још нико не заступа идеју да се Бошњачко име службено усвоји, и оснива странку под називом Муслиманска бошњачка организација али на изборима пролази веома лоше. Чини ми се, што не мора да буде тачно, да је Адилова визија била много модернија, није била везана за вјеру, док је Алији више било стало до тог религијског момента. Зато се странка зове Муслиманска бошњачка организација, јер он оставља простор да постоји и други Бошњаци.